

Joves migrats en contextos rurals. Per a una nova ruralitat global i culturalment diversa: polítiques d'inclusió social dels joves emigrats sols als municipis petits

Neus Juanola¹

Imma Quintana²

Resum

A partir de la seva experiència de treball en el servei de primera acollida de persones estrangeres de l'Equip d'Inclusió i Atenció a la Comunitat de l'àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà, les autores reflexionen sobre el suport als joves emigrats sols, especialment quan aquest s'ha de prestar des de municipis rurals. La seva experiència de treball en aquest àmbit i des d'aquests contextos ha estat pionera: el desembre del 2018 van posar en marxa la taula comarcal de joves sense referents adults, per coordinar tots els agents que treballen a l'Alt Empordà amb aquests joves. En aquest article s'apunten tres línies de treball que poden facilitar l'acollida i inclusió social dels joves emigrats sols: 1) el disseny i la implementació de polítiques locals que garanteixin els drets dels

---

1. Educadora social i tècnica de polítiques migratòries de l'equip d'Inclusió i Atenció a la Comunitat de l'àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà

2. doctora en Ciències Polítiques i Sociologia i tècnica d'inclusió de l'equip d'Inclusió i Atenció a la Comunitat de l'àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà

joves i el seu empoderament; 2) polítiques pensades des de la proximitat i l'acció comunitària; i 3) polítiques emmarcades en una visió estratègica global del desenvolupament social i sostenible dels municipis rurals amb eines de diagnòstic concretes. Les autores, a més, aporten una eina per al diagnòstic i la promoció de les accions comunitàries orientades a la inclusió social d'aquests joves. Finalment, apunten les que entenen que seran les línies de treball en un futur proper.

Paraules clau: joves migrats sense referents familiars al territori, municipis rurals, polítiques locals, acció comunitària, eines de diagnòstic

---

Abstract

Based on their work experience in the first reception service for foreigners of the Inclusion and Community Care Team of the Welfare Area of the Alt Empordà County Council, the authors reflect on the support to young emigrants who came alone, especially when it has to be provided from rural municipalities. Their work experience in this field and from these contexts has been pioneering: in December 2018 they launched the regional table of young people without adult referents, to coordinate all the agents who work in the Alt Empordà with these young people. This article outlines three lines of work that can facilitate the reception and social inclusion of young emigrants alone: 1) the design and implementation of local policies that guarantee the rights of young people and their empowerment; 2) policies designed with proximity and community action; and 3) policies framed in a global strategic vision of the social and sustainable development of rural municipalities with specific diagnostic tools. The authors also provide a tool for the diagnosis and promotion of community actions aimed at the social inclusion of these young people. Finally, they point out what they understand to be the lines of work in the near future.

Key words: young migrants without family referents in the territory, rural municipalities, local policies, community action, diagnostic tools

Aquest article vol contribuir a la reflexió que el projecte Interreg Prospectsaso³ ha generat a nivell transfronterer sobre les iniciatives en curs orientades a garantir la inclusió social dels joves emigrats sols. La nostra aportació centrada en l'experiència de treball en els municipis rurals de l'Alt Empordà facilita elements de discussió i reflexió que volem compartir amb d'altres agents del territori.

Com a Equip d'Inclusió i Atenció a la Comunitat de l'àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà, coordinem i gestionem el servei de primera acollida de persones estrangeres des de l'any 2016. Emmarcat en aquest servei, es gestiona l'acompanyament i atenció dels joves emigrats sols a la comarca.

En aquests moments a la comarca de l'Alt Empordà hi ha 52 joves vivint en centres de joves emigrats sols. Tres d'aquests centres es troben a la ciutat de Figueres on hi viuen 20 joves, dels quals 8 són noies, i els altres centres estan als municipis de Roses, Castelló d'Empúries i Fortià, on hi resideixen 32 nois joves. L'equip de Primera Acollida del Consell Comarcal junt amb l'equip especialitzat de dinamitzadores cíviqes acompanyen i donen suport a un total de 36 joves que viuen fora dels circuits de protecció i/o joves extutelats sense ingressos i en situacions d'extrema vulnerabilitat.

El desembre del 2018 vam posar en marxa la taula comarcal de Joves sense referents adults, una iniciativa pionera orientada a garantir una necessària coordinació entre tots els agents que treballen a l'Alt Empordà per als joves emigrats sols. En aquesta taula hi participen 31 professionals. Aquest espai de treball ha posat en evidència la necessitat de generar un treball col·laboratiu entre les administracions i els recursos residencials que atenen els joves de la comarca, per garantir el traspàs d'informació entre les diferents administracions que intervenen en la vida i benestar d'aquests joves. La dinamització d'aquesta taula ens ha permès conèixer bé les necessitats més urgents i immediates d'aquests joves quan arriben a la comarca, sobretot associades a la seva situació administrativa i el seu futur, però també detectar els factors rellevants i estratègics per garantir les seves trajectòries d'inserció en l'àmbit formatiu i laboral.

---

3. INTERREG V de Coopération Transfrontalière Espagne / France / Andorre (POCTEFA 2014-2020)
Prospectiva Transfronterera Sanitària i Social (Prospectaso) INTERREG POCTEFA Ref: EFA019/15.

Una qüestió que ens preocupa molt, que compartim amb els agents de la taula comarcal, és la capacitat que podem tenir com a territori per garantir a aquests joves trajectòries de vida possibles quan surtin de la tutela i protecció de l'administració. Aquesta és la veritable clau volta en que es sosté i té sentit la intervenció social que estem portant a terme, molt orientada al seu acompanyament i suport, que ha d'anar més enllà del reconeixement de drets i papers, un tràmit administratiu, aquest darrer, que hauria de ser ràpid i senzill. Sabem del cert que aquesta no és, precisament, la realitat que acompanya aquests joves en el seu dia a dia i que estem lluny de comptar amb estratègies concretes en el territori orientades a assentar les bases d'una veritable política social a nivell local, adreçada a garantir la seva inclusió social.

En aquest article volem apuntar línies de treball possibles en aquesta direcció i ho volem fer des de la potencialitat de la comarca de l'Alt Empordà, que en els darrers anys s'ha transformat notablement. Ho farem des de tres perspectives d'anàlisi que pensem que poden facilitar i reforçar el debat sobre l'acollida i inclusió social dels joves emigrats sols. La nostra proposta se centra en tres bases de treball: 1) el disseny i la implementació de polítiques locals que garanteixin els drets dels joves i el seu empoderament; 2) polítiques pensades des de la proximitat i l'acció comunitària i 3) polítiques emmarcades en una visió estratègica global del desenvolupament social i sostenible dels municipis rurals amb eines de diagnòstic concretes.

1. Polítiques per als joves emigrats sols en el context rural definides amb els joves

La intervenció social amb els joves emigrats sols ha de tenir en compte la perspectiva de gènere, la diversitat intercultural i les necessitats sentides d'aquests joves, per poder garantir els seus drets adequadament.

Aquesta perspectiva implica reorientar els espais d'acompanyament dels joves, tenint en compte la seva experiència vivencial, les seves capacitats i el seu projecte de futur. Aquest és un procés llarg que requereix d'acompanyament social en espais on els joves es sentin lliures per expressar-se i puguin manifestar les seves pors, incerteses i dubtes que acompanyen el seu procés vital. Els joves estan constantment atesos per professionals que els acompanyen des de perspectives i mirades diferents, amb un marcat rol d'expertesa.

Sovint, aquesta mirada genera relacions de poca confiança i els joves troben pocs espais per dir el que realment senten i pensen.

Els espais de treball i d'acompanyament social amb els joves emigrats sols necessiten d'una revisió perquè aquests joves es sentin còmodes per expressar el seu relat i les seves perspectives de futur. És important facilitar i generar espais de coneixement mutu entre iguals i que es cuidi aquesta relació de confiança que cal construir i treballar des d'allò que es comparteix i és comú.

Per poder orientar aquests espais d'acompanyament en aquesta direcció, és imprescindible definir-los des de l'acció comunitària. Introduir la perspectiva comunitària en aquest acompanyament social es tradueix en generar escenaris de treball en què hi participin els joves des del primer moment, al costat d'altres agents del territori que poden jugar un paper clau en els seus processos d'inclusió social.

Quina capacitat tenen els municipis rurals per treballar en aquesta direcció? (Guixé i Quintana, 2014). Sembla, a priori, que teixir relacions entre els diferents agents a nivell local en un context de ruralitat, hauria de ser una comesa possible per dues raons principals: per la pròpia dimensió abastable de la xarxa d'agents i per les necessitats compartides entre els agents en municipis petits, generalment infradotats de recursos. Des de la nostra visió de la intervenció social, la perspectiva comunitària ens permet situar la reflexió i l'acció en el terreny de la participació democràtica, orientant-la envers l'empoderament dels joves i la responsabilitat col·lectiva dels agents amb allò que és comú, en aquest cas, el desenvolupament inclusiu i sostenible del territori rural.

2. L'acció comunitària en el context rural

L'acció comunitària ha de ser, doncs, l'estratègia clau de la intervenció social per garantir que les actuacions adreçades als joves emigrats sols es pensin des de la proximitat i amb el conjunt dels agents del municipi. Si es dinamitzen els espais de reflexió i decisió des d'aquesta perspectiva de treball, es detectaran els factors d'oportunitat que ofereixen els municipis rurals per treballar la inserció i inclusió social d'aquests joves, tenint en compte les seves inquietuds, motivacions i horitzons de vida.

Calen ara unes dades de context per situar la reflexió en els municipis petits de la comarca. L'Alt Empordà té 141.339 habitants i 68 municipis⁴. El 27% de la població resideix en municipis de menys de 2.000 habitants; un 62% resideix en municipis urbans de més de 10.000 habitants⁵ i l'11% restant ho fa en municipis d'entre 2.000 i 5.000 habitants⁶. Dels 68 municipis de la comarca, 29 són micropobles, municipis amb menys de 500 habitants, en els quals hi resideix el 5,5% de la població de la comarca⁷.

Per situar el disseny d'aquestes polítiques locals d'inclusió dels joves emigrats sols en el context rural, ens cal fer també un apunt breu sobre els canvis d'ordre econòmic, tecnològic, social i cultural que han transformat els municipis petits en un context de modernitat avançada.

Els municipis rurals presenten elements d'identitat territorial vinculats a eixos de desenvolupament econòmic, social i cultural que tenen a veure amb valors històrics però que estan en transformació notable per nous valors ambientals i socials, de caràcter global.

Els municipis rurals de la comarca de l'Alt Empordà estan fortament terciaritzats i orientats envers el turisme i han vist com la seva realitat sociodemogràfica s'ha transformat en les darreres dècades. Els factors demogràfics més rellevants i compartits a la comarca són l'envelliment progressiu de la població, l'arribada de població d'origen estranger en les darreres dècades i l'increment de residents temporals en determinats períodes de l'any, per raons de lleure i turisme i segones residències.

Aquesta realitat econòmica i social es tradueix en un mercat de treball estacional i precari que, en el cas de la població d'origen estranger, es concreta en contractes de curta durada en el sector agroalimentari (campanyes de recollida de fruita) i en el sector turístic (restauració i hotels/càmpings). Aquesta realitat laboral que està fortament vinculada al

---

4. Font: Idescat, padró 2019.

5. Castelló d'Empúries, L'Escala, Roses i Figueres.

6. La Jonquera, Llançà, Sant Pere Pescador i Vilafant.

7. Micropobles de l'Alt Empordà: Albanyà, Biure, Boadella i Les Escaules, Cabanelles, Cantallops, Cistella, Colera, Espolla, Garrigàs, Masarac, Mollet de Perelada, Ordis, Palau de Santa Eulàlia, Pedret i Marzà, Pontós, Rabós, Riumors, Sant Llorenç de la Muga, Sant Mori, Santa Llogaia d'Àlguema, La Selva de Mar, Siurana, Terrades, La Vajol, Viladamat, Vilamacolum, Vilamaniscle, Vilanant i Vilaür. Per a informació més detallada sobre els micropobles podeu consultar el projecte <http://atlantis.uab.cat/hamlets/index.html> i la base de dades http://atlantis.uab.cat/hamlet/public?request_locale=ca#

sector serveis i al turisme, cal tenir-la en compte en un territori en què la densitat de la població és relativament baixa; hi ha una escassa dotació d'equipaments i serveis; el transport públic intracomarcal està poc desplegat, malgrat que la proporció de treballadors i treballadores que tenen el seu lloc de treball fora del municipi de residència és elevada, i hi ha poca capacitat dels governs locals d'atreure activitats econòmiques que combatin el despoblament progressiu dels municipis més petits.

La qüestió clau és com es poden pensar estratègies d'inserció i inclusió social per als joves emigrats sols que contribueixin a fer d'aquests municipis rurals espais inclusius i dinàmics, que generin activitat i creixement econòmic sostenible, benestar i cohesió social. És evident que les àrees rurals es troben en un procés de canvi accelerat, per les polítiques ambientals i l'especialització turística, i és cert també que la modernitat avançada ha capgirat les formes de vida en el món rural. La comprensió del món rural es troba impregnada de la visió urbana i si hi ha hagut algun tret sociològicament més destacat en els darrers anys, ha estat el sentiment més fort de comunitat. Una realitat, però, que també s'ha alterat en les darreres dècades.

Aquestes imatges de la ruralitat socialment construïdes fan pensar que el context rural pot generar situacions més favorables al desenvolupament d'activitats per satisfer necessitats de convivència, de reciprocitat veïnal i relacions primàries més autèntiques. Sense negar aquestes possibilitats, no cal perdre de vista que els entorns rurals són també espais de vida on es genera un major control social i s'invisibilitzen realitats socials complexes.

D'altra banda, també en el context rural, es manifesten els processos de transformació social que genera el canvi d'època a tot el món. Pensem, per exemple, en la individualització dels comportaments, la transformació de les trajectòries de vida de les persones, la recomposició de les famílies, l'emergència de nous valors ambientals o la convivència en la diversitat. Tots aquests processos de transformació globals van en paral·lel a d'altres processos, com els migratoris, que generen major exclusió i segregació social, major precarització de les vides, situacions de discriminació i racisme i conflictes o tensions socials. Aquestes situacions, malauradament, es fan visibles i reals quan parlem dels joves emigrats sols.

Cal tenir en compte, doncs, la forta valoració simbòlica de la petita col·lectivitat i de les relacions interpersonals que es poden establir en el context rural, a l'hora de pensar els

municipis petits com a espais d'oportunitat real per a una millor inclusió social dels joves emigrats sols. La nostra proposta passa per explorar si aquest espai de proximitat és capaç d'escoltar i donar resposta a les necessitats d'aquests joves, que són expressió real i aterrada de problemes socials i econòmics que emergeixen del món global, cada vegada més complex i imprevisible (Quintana, 2011).

El context rural ens presenta, doncs, complexitats i ambivalències. Des d'una perspectiva de la vida quotidiana i des de la pròpia intervenció social, els municipis rurals s'han fet globals i culturalment diversos. Per tant, ens hem de situar en aquest marc de reflexió per contribuir a definir processos contemporanis de recomposició rural. Per fer-ho possible, ens cal reforçar l'acció comunitària en els municipis rurals per articular democràticament, des de la diversitat, allò que és comú i compartit entre els diversos agents que hi conviuen, i orientar aquesta acció comunitària envers escenaris rurals d'inclusió social dels joves emigrats sols.

3. Eines de diagnòstic comunitari per al desenvolupament social i sostenible dels municipis rurals

El municipi rural és un lloc de vida i residència, un lloc de treball, producció i natura i un territori per al temps de lleure. El municipi rural també és un lloc en relació dialèctica, de mútua interinfluència i interdependència amb l'espai urbà que ve determinat per la generalització de les comunicacions, la mobilitat i les noves tecnologies. El municipi petit l'hem de poder pensar, doncs, des de la diversitat i pluralitat del fet rural més concret i també des de la innovació social que ens permet l'encaix en una realitat global (Mora i Gauvrit, 2009).

La ruralitat es reconfigura, doncs, en un món en xarxa a partir de les forces dels centres urbans que empenyen aquesta transformació. Qualsevol intervenció social i econòmica en el context rural s'ha de pensar a diferents escales de decisió i s'ha d'incorporar una visió estratègica de la governança d'aquest territori, orientada a treballar els factors de desenvolupament econòmic i social que integri la diversitat dels actors locals: veïns i veïnes residents permanents, multiresidents, turistes, persones nouvingudes, associacions i col·lectius, agents econòmics, administració municipal, administració comarcal, entre d'altres. En aquesta direcció i des de la perspectiva comunitària orientada a la inclusió social dels joves emigrats sols, és rellevant posar en marxa una fase de diagnòstic comunitari que

permeti conèixer millor quina és la situació de partida del municipi i assentar les bases per al treball comunitari.

Aquest diagnòstic s'ha d'elaborar de forma participada i ha d'integrar tant una visió global del municipi co-construïda entre els diferents actors com dades sociodemogràfiques, econòmiques i del territori que permetin dimensionar la realitat local amb diversos indicadors: xarxa d'agents locals; pes de les persones grans amb necessitats de cura i de les persones nouvingudes; dimensió del mercat de treball local i de les iniciatives de l'economia social i solidària; nivell de renda de les famílies; dotació d'equipaments i serveis públics; accés al transport públic; accés a serveis comarcals; nuclis residencials i dispersió en el terme municipal; entre molts d'altres.

En aquesta direcció es proposa utilitzar una eina de treball diagnòstica bàsica que ajudi a detectar conjuntament les dimensions d'anàlisi, pensada per a les polítiques d'inclusió social dels joves emigrats sols en el context rural. Aquesta eina diagnòstica pot constituir el punt de partida que ha de permetre elaborar posteriorment una anàlisi DAFO, orientada a detectar i prioritzar els àmbits a treballar des de l'acció comunitària amb els joves i el conjunt de la xarxa d'actors locals del municipi.

Taula 1: eina diagnòstica per promoure accions comunitàries orientades a la inclusió social dels joves emigrats sols en municipis rurals

Dimensions d'anàlisi	Diagnòstic general	Punts forts / punts febles
1) Població i territori Població per grups d'edat i sexe Taxa d'envelliment per sexe Taxa de sobreenvelliment per sexe Taxa de població estrangera per sexe i grups d'edat Població per nacionalitats Llengües parlades Renda familiar bruta disponible per habitant Dispersió geogràfica dels nuclis de residència Espais Naturals		

<p>2) Administració local</p> <p>Recursos existents (serveis i equipaments; xarxa WIFI municipal)</p> <p>Recursos potencials</p> <p>Processos de participació</p> <p>Festes i fires locals</p> <p>Espai públic</p> <p>Espai natural</p>		
<p>3) Administració comarcal</p> <p>Recursos existents (serveis i programes)</p> <p>Recursos potencials</p>		
<p>4) Diputació de Girona</p> <p>Recursos existents (serveis i programes)</p> <p>Recursos potencials</p>		
<p>5) Xarxa d'entitats/teixit associatiu</p> <p>Lideratges</p> <p>Voluntariat</p> <p>Nivell d'activitat</p> <p>Recursos compartits (Bicicletes; Fires brocanter; Bancs del Temps)</p> <p>Xarxes solidaritat, cadenes de cura i bon veïnatge</p> <p>COVID19</p> <p>Potencialitat</p>		
<p>6) Diversitat religiosa</p> <p>Centres de culte</p>		
<p>7) Economia social i solidària</p> <p>Cooperatives</p> <p>Iniciatives pioneres</p>		

<p>8) Recursos formatius</p> <ul style="list-style-type: none"> Aprentatge de la llengua Espais socioeducatius Serveis municipals propis (escola) Serveis propers (Institut) Espai Jove Oferta de lleure 		
<p>9) Mercat de Treball</p> <ul style="list-style-type: none"> Taxa d'ocupació per nacionalitat i sexe Taxa d'atur per nacionalitat i sexe Sector especialitzat Empreses locals Comerç local Restauració Sectors d'activitat emergent Horts comunitaris Grups de consum local (moneda social) 		
<p>10) Salut</p> <ul style="list-style-type: none"> Dispensari CAP Espai públic 		
<p>11) Habitatge</p> <ul style="list-style-type: none"> Estat del parc d'habitatge Habitatge de segona residència Oferta turística Habitatge buit 		
<p>12) Transport públic</p> <ul style="list-style-type: none"> Línies regulars amb connexió a centres urbans Grups de WhatsApp per compartir vehicle 		
<p>13) Acció comunitària</p> <ul style="list-style-type: none"> Experiències prèvies Projectes en curs 		

Font: Elaboració pròpia

4. Línies de treball futures: algunes pistes

La proposta d'intervenció en un context rural que hem proposat en aquest article, situa l'acció comunitària i l'acompanyament social dels joves emigrats sols com a estratègies bàsiques de treball per a la seva inclusió social.

La transformació econòmica que els territoris rurals han viscut en les darreres dècades apunten vers a escenaris de despoblament i d'envelliment progressiu de la població. Aquestes tendències es poden veure agreujades per la crisi econòmica i social que està generant la pandèmia de la COVID-19. Aquesta crisi, però, també apunta envers canvis en els valors socials de la població, en la línia de revalorar la ruralitat i la proximitat com a espai de vida i treball.

Per tirar endavant les polítiques en municipis rurals amb joves emigrats sols ens calen lideratges locals forts amb visió estratègica que facilitin escenaris de treball comunitaris i inclusius, que potenciïn intervencions que garanteixin tant una major inclusió d'aquests joves com processos reals de transformació social. Les polítiques locals orientades a l'acollida dels joves emigrats sols han d'esdevenir instruments i factors d'oportunitat per desplegar l'acció comunitària en els municipis rurals, per teixir noves aliances i compromisos en el territori.

En el camp de la formació i el treball en el context rural i pensant amb les habilitats i capacitats que poden aportar els joves migrats sols, emergeixen diversos àmbits a explorar que han de permetre connectar interessos, coordinar agents, encaixar projectes, aglutinar energies i solidaritats i garantir la seva inclusió social, al mateix temps que es potencia un model de municipi i de territori rural sostenible.

Podem apuntar escenaris de desenvolupament futur que poden anar en aquesta direcció: reforçar els serveis de proximitat per garantir les necessitats de cura de la població més gran; potenciar els serveis orientats al suport a les famílies; desplegar serveis més tradicionals vinculats al manteniment del parc d'habitatge i l'espai públic; crear xarxes de suport mutu i de bon veïnatge; cercar fórmules de cooperació públic-privada per garantir el manteniment dels espais naturals; teixir xarxa d'economia social i solidària; reforçar els equipaments polivalents amb activitat econòmica de proximitat, entre d'altres. Però

sobretot, calen noves fórmules de major cooperació entre els actors locals que permetin vincular l'activitat primària (agricultura i boscos, ramaderia i pesca) i la protecció ambiental del territori amb l'activitat turística de la comarca, obrint noves vies de producció des de l'economia social i solidària que potenciï l'economia circular de proximitat (des de la producció fins al consum).

Per fer això possible ens cal, sens dubte, una millor governança d'aquests processos de canvi en què els actors públics han de facilitar més recursos i serveis als municipis rurals. Però també és necessari que en aquests municipis es puguin teixir complicitats des de l'acció comunitària per fer emergir processos i propostes de baix a dalt que generin noves oportunitats per als joves emigrats sols, que es concretin en trajectòries formatives i laborals possibles i en llocs de vida i residència. Aquests nous escenaris de treball ens han de permetre anar més enllà i contribuir des d'aquestes polítiques locals, al repoblament dels municipis rurals de la comarca i al seu creixement sostenible.

5. Bibliografia

Guixé, M.R. i Quintana, I. (2014). "Invitació al treball comunitari. Com innovar en la construcció de les noves ruralitats". *Revista de Treball Social*, nº 203: 76-87.

Mora, O. i Gauvrit, L. (2009). "Quelles dynamiques villes-campagnes?" Dossier *Nouvelles Ruralités en 2030*. París: INRA.

Quintana, I. (2011). *Les polítiques dels nous usos del temps en els municipis petits de la província de Barcelona*. Barcelona: Col·lecció Documents de Treball, Sèrie Igualtat i Ciutadania. Diputació de Barcelona.